

REFERÁTY A RECENZE

Mihajlo Rostohar

OSNOVE OBČE PSYCHOLOGIJE

Ljubljana, Državna založba Slovenije 1964, 399 s., 122 obr., 7 tab.

Kniha „Základy obecné psychologie“ vznikla z přednášek a cvičení, které konal Rostohar na filosofické fakultě v Brně a Lublani. Má dva díly: I. Vědecké základy obecné psychologie (331 str.) a II. Metodika psychologických pokusů (60 str.).

V prvním díle podává Rostohar systematický výklad základních principů obecné psychologie, z nichž vychází, a výklad některých zákonitostí psychologických jevů. Druhý díl je věnován metodice psychologických pokusů. Je to konkrétní návod k provádění nejzákladnějších psychologických pokusů, při jejichž provádění se může student psychologie cvičit v sebezpozorování, na něž Rostohar klade velký důraz, poněvadž podle jeho názoru jen pozorováním vlastních zážitků můžeme dospět k jasným pojmům o psychických jevech.

V předmluvě autor zdůrazňuje, že ve své knize uvádí jen takové výsledky bádání, o nichž se opětovně přesvědčil, že jsou obecně platné. Má na mysli výsledky vlastních experimentálních studií, konaných zejména v Psychologickém ústavu filosofické fakulty v Brně.

Předmětem psychologie jsou podle Rostohara psychologické jevy. Jsou to jevy, které náleží k podstatě vědomého subjektu, na němž jsou zcela závislé, které subjekt sám zažívá a lze je poznávat jen introspektivně. Z toho vyvozuje, že introspekce je pro poznávání psychologických jevů nevyhnutelným noetickým základem každé psychologie. Psycholog musí proto vycházet při zkoumání psychologických jevů ze sebezpozorování, ale své subjektivní poznatky musí srovnávat s poznatky jiných, aby nabyly obecné platnosti.

Rostohar je si vědom, že introspektivní pozorování samo o sobě nezaručuje objektivnost psychologických poznatků, k níž je třeba soustavného pozorování, jímž je experiment, o jehož druzích pojednává podrobněji. K zajištění přesnosti výsledků sebezpozorování používá psychologie opětovného pozorování určitého zážitku a experimentu.

Nesouhlasí s přílišným individualismem, který nedoceňuje význam experimentu a kolektivní spolupráce pro psychologické bádání, a přehlédl, že psychologický experiment, který umožňuje, že několik jedinců zažívá zkoumaný psychologický jev za stejných podnětových podmínek, je nezbytným předpokladem vědecké psychologie.

Rostohar rozlišuje objektivní a subjektivní skutečnost. Objektivní skutečností je mu všechno, co si uvědomujeme jako nezávislé na subjektu a co náleží k objektu. Subjektivní skutečností nazývá danosti naší zkušenosti, které jsou stejnorodé s vědomým subjektem, k jehož podstatě náleží, a jsou na něm ve svém bytí zcela závislé. Subjektivní povahu psychických jevů dokazuje autor např. poukazem na existenci sekundárních zrakových pocitů („negativních barevných stop neboli negativních paobrazů“). Rostohar mluví o sekundárních neboli následných barvách.

Při výkladu psychologických jevů vychází ze dvou principů: 1. z celistvosti psychických jevů a 2. ze strukturnosti psychických jevů. Základem Rostoharovy psychologické teorie je jeho vlastní pojetí struktury, psychické celosti a uplatňování zákona vývoje v psychologii. Tyto základní pojmy v jeho psychologii neodvozuje ze žádných metafyzických principů, jsou to pojmy empirické, zkušenostmi odvozené z pozorovaných psychologických dat. Rostohar neakceptuje pojem celosti a tvaru v pojetí lipské a berlínské školy. Výrazu celost chce používat jen tehdy, jde-li o jednotu psychických daností. Taková celost je např. melodie. Termínem celistvost označuje vnitřní reální souvislosti jednotlivých daností v určité celosti. Pojetí psychické celosti je podle Rostohara nutno rozlišovat od pojetí celostního hlediska v psychologii, jímž se míní zásada, že je třeba na každý psychický zážitek se dívat jako na původní celost. Stejně tak je nutno lišit podle Rostohara pojem psychického tvaru od pojetí tvarového hlediska v psychologii. Rostohar pojetím tvaru míní určitou svéráznou psychickou zážitkovou celost, kdežto pojetím tvarového aspektu se míní zásada, že je třeba se dívat na každou zážitkovou celost jako na tvar. Podle Rostohara by se mělo pojmu tvaru užívat jen pro prostorové tvary a v ostat-

ních případech pojmu útvar ve smyslu jednotné neboli individualizované celosti, již třeba rozeznávat od pojetí komplexu jako svérázného druhu celosti, jenž se podstatně odlišuje od individualizovaných celostí.

Pojem, kterým se snaží Rostohar psychické dění úplně a srozumitelně vystihnout a vysvětlit, je pojetí psychické struktury, již chápe dynamicky jako tvůrčího činitele. Strukturou podle jeho výměru je pouze taková celistvost, v jejíž podstatě je tvůrčí princip, tj. potencionální síla útvarná a celistvě zaměřená, jež za určitých okolností dává vznik novým celostním zážitkům se specificky celostními kvalitami.

Jestliže zasáhneme účelně do celosti postupným eliminováním jednotlivostí z dané celosti a pozorujeme přitom její eventuální strukturující účinky, jež se projevují v pozitivním nebo negativním smyslu, můžeme se podle Rostohara přesvědčit, v čem záleží její struktura. Tak např. lze zjistit, že pro vznik akustického útvaru melodie nejsou strukturální složkou výhradně tóny, nýbrž i takt, jako časová celost, ve které jednotlivé tóny zažíváme. Porušíme-li takt a zažíváme tóny mimo něj, melodie se neutváří.

Kromě analýzy osobní zkušenosti v jednotlivé kvalitativní danosti klade Rostohar důraz i na použití statistických metod (i faktorové analýzy) při zpracovávání výsledků pozorování a seznamuje čtenáře se základními pojmy statistických metod.

V nejobsáhlejší IX. kapitole (zabírající přes polovinu knihy) pojednává o druzích psychologických jevů: o pocitu, počítku, vjemu, paměti, vzpomínce, představě, fantazii, pojmotvornosti, myšlení, větě, citech, instinktech, spánku, snu, sugesci a hypnóze.

Rostohar rozlišuje pocit od počítku. Rozdíl vidí v tom, že pocity se vyznačují samostatností a zřetelností uvědomované danosti, počítky naproti tomu nejsou samostatné danosti vjemové, nýbrž jsou danosti podvědomé, uplatňující se v celostním vjemu jako jeho činitelé. Počítkové danosti samy o sobě nevnímáme, ale ony jsou přesto reálnou daností našeho psychického života. Nejsou zcela nevědomé, nemají však ve vědomí dostatečnou jasnost, aby byly uvědomovány s jasností vjemů. Na

konkrétních příkladech objasňuje pojem pocitu a pojem smyslového vjemu.

Na psychologickém rozboru pocitových daností ukazuje na činitele, kteří způsobují vznik smyslu vnímaných celostí, v nichž pocitové danosti pozbývají své svébytnosti a stávají se vlastnostmi vnímaných celostí. Např. v tónovém vjemu šelestové pocity pozbývají svébytnosti a stávají se v celostním vjemu vlastností tónu jako jeho zbarvení. Tyto vjemové celosti rozlišuje od vjemových celostí, v nichž vznikají zcela nové danosti. Mimo to pojednává o vjemových celostech, v nichž se projevuje determinující vliv celku na jeho jednotlivé danosti (např. táž žlutá barva vnímaná v různém prostředí na různém podkladě mění svou kvalitu vlivem tohoto prostředí).

Podrobněji analyzuje strukturu prostoru, času, taktu, pohybu, pseudoskopických jevů, geometrických tvarů, akustických útvarů a předmětů.

Na základě důkladnějšího rozboru smyslových vjemů dochází k závěru, že vjemy mají celistvou povahu, a objasňuje funkci, kterou v nich mají počítky jako jejich činitelé. Aby se smyslové danosti staly vlastnostmi předmětu (např. křídly), k tomu je zapotřebí ještě zvláštních aktů myšlení, jež zahrnuje pod pojem předměto-tvorné funkce.

Podle Rostohara představa, vzpomínka a pojem jsou tři zcela zvláštní způsoby uvědomování, tři odlišné akty vědomí. Představou si názorně uvědomujeme určitou jakost, ev. obsah, vzpomínkou si uvědomujeme správně nebo nesprávně dřívější zážitek, pojmem si uvědomujeme nějaký předmět s jeho vlastnostmi, jenž je zase správný či nesprávný, úplný či kusý. Rostohar zamítá takové definice, podle nichž je představa vzpomínkou nebo vybavením dřívějšího pojmu či vybavený vjem. Uvádí výsledky svých pokusů o vývoji představy. Poukazuje na typické formy a fáze vývoje představy. Dokládá, že vnímáme-li konstruktivně (aktivně), vyvíjí se představa rychleji, a že i adekvátní představa se po určité době opět rozpadá.

Pamětní jevy vysvětluje pomocí stop v nervové soustavě. Základní omyl asociční psychologie spatřuje v tom, že v pojetí asociace přehlížela vztahy příčinné. Rostohar chápe psychologickou pří-

činu v širším pojetí jako psychologickou podmínku kteréhokoliv psychologického jevu. Tyto podmínky záleží v rozmanitých vztazích, v psychických strukturách. Takové podmínky nazývá vztahové celosti. Dva nebo více psychických jevů, jež pojímáme do vztahu, tvoří reprodukční celistvost čili podmínky reprodukce. Asociální zákony se mu pak jeví jako reprodukční vztahy, ve kterých se psychické jevy navzájem podmiňují.

Fantazii definuje jako psychickou funkci, která utváří ideje neboli obrazy o předmětech, o jejich vztazích, které nejsou výsledkem naší zkušenosti. Obrazivost čerpá svůj materiál sice ze zkušenosti nebo z představivosti, avšak jeho scelení v ideách je vlastním výtvořem obrazivosti. Svět obrazivosti je subjektivní, neskutečný svět, svět zkušenosti je svět objektivní, svět skutečný. Na experimentálních výsledcích s fantastickými obrázky Rostohar dokládá, jak se obrazivost vyvíjí s věkem.

Činnost, která sceluje naše čerstvé vjemy s naší dřívější zkušeností, nazývá apercepcí čili osvojováním.

Zevrubně pojednává na základě vlastních experimentálních dat o vývoji pojmu a útvarech myšlení. Každou myšlenku pokládá za celostní jednotu subjektu a predikátu.

Cenný je jeho psychologický rozbor smyslu jednotlivých vět. V něm Rostohar ukazuje, jak by mohlo strukturní hledisko přispět syntaxí k hlubšímu pochopení větných významů.

Při rozboru větných významů nelze lpět na formě věty, neboť tato není vždy adekvátním výrazem myšlenkové struktury. Dokládá, že věta s přívlastkem je strukturovaná celistvost ze tří soudů.

Strukturní a celostní hledisko uplatňuje Rostohar také v oblasti citové, snahové a volní.

Stručnými dvěma kapitolami o osobnosti a jejích anomáliích a psychičnu defektní osobnosti první díl končí. Rostohar tu zaujímá kritické stanovisko k názorům o osobnosti L. Klagese, F. Lersche, E. Macha, Th. Lippse, G. Allporta, E. Kretschmera a B. M. Těplova a k metodám studia osobnosti (empirické, psychografické, subjektivně-empirické, statistické a projektní).

Dílo je výsledkem jeho dlouholetého úsilí o vědeckou psychologii, která má být založena podle autora na čisté zkušenosti a zbavena jakýchkoli metafyzických spekulací (jako jsou otázky o existenci duše, o metafyzické podstatě psychických jevů aj.), převádění psychických jevů na elementy a statického postoje k psychickým jevům.

Rostoharova kniha není pokusem o syntézu dosažených výsledků současného světového bádání v oboru obecné psychologie. Je velmi zdařilou syntézou zobecněných výsledků jeho dlouholetého experimentálního bádání zvláště z oblastí vnímání, představování, fantazie, pojmotvorné činnosti, myšlení a velmi dobře orientuje čtenáře o jeho výzkumně ověřovaných teoretických koncepcích.

Předností jeho knihy je, že základní pojmy jasně definuje a objasňuje na konkrétních příkladech. Bohatost definic neumožňuje charakterizovat v stručném referátě ani všechny jeho základní myšlenky.

V. Chmelař

B. G. Ananjev

PSYCHOLOGIE DER
SINNLICHEN ERKENNTNISS
VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften,
Berlin, 1962. — Str. 471.

Autor recenzované knihy, Boris Gerasimovič Ananěv, akademik, profesor psychologie a ředitel Výzkumného ústavu pro pedagogiku při Akademii pedagogických věd v Leningradě, je vynikající odborník a uznávaná autorita v pedagogické psychologii. Jeho činnost je zaměřena hlavně třemi směry, a to na pedagogickou psychologii, medicínskou psychologii a dějiny psychologie. V každém z těchto oborů uveřejnil v průběhu let velkou řadu monografických i učebnicových publikací, buď sám nebo se svými spolupracovníky a žáky. Tyto práce znamenají nejen velmi hodnotný přínos sovětské vědě, ale jsou námnoze přímo základními pilíři vědeckého bádání v uvedených oborech. Recenzovaná kniha je v podstatě sbírkou publikací už dříve samostatně uveřejněných a zde stmelených v jeden organický celek. Německým vydáním je zpřístupněna ruská publikace stejného obsahu i neruské svě-